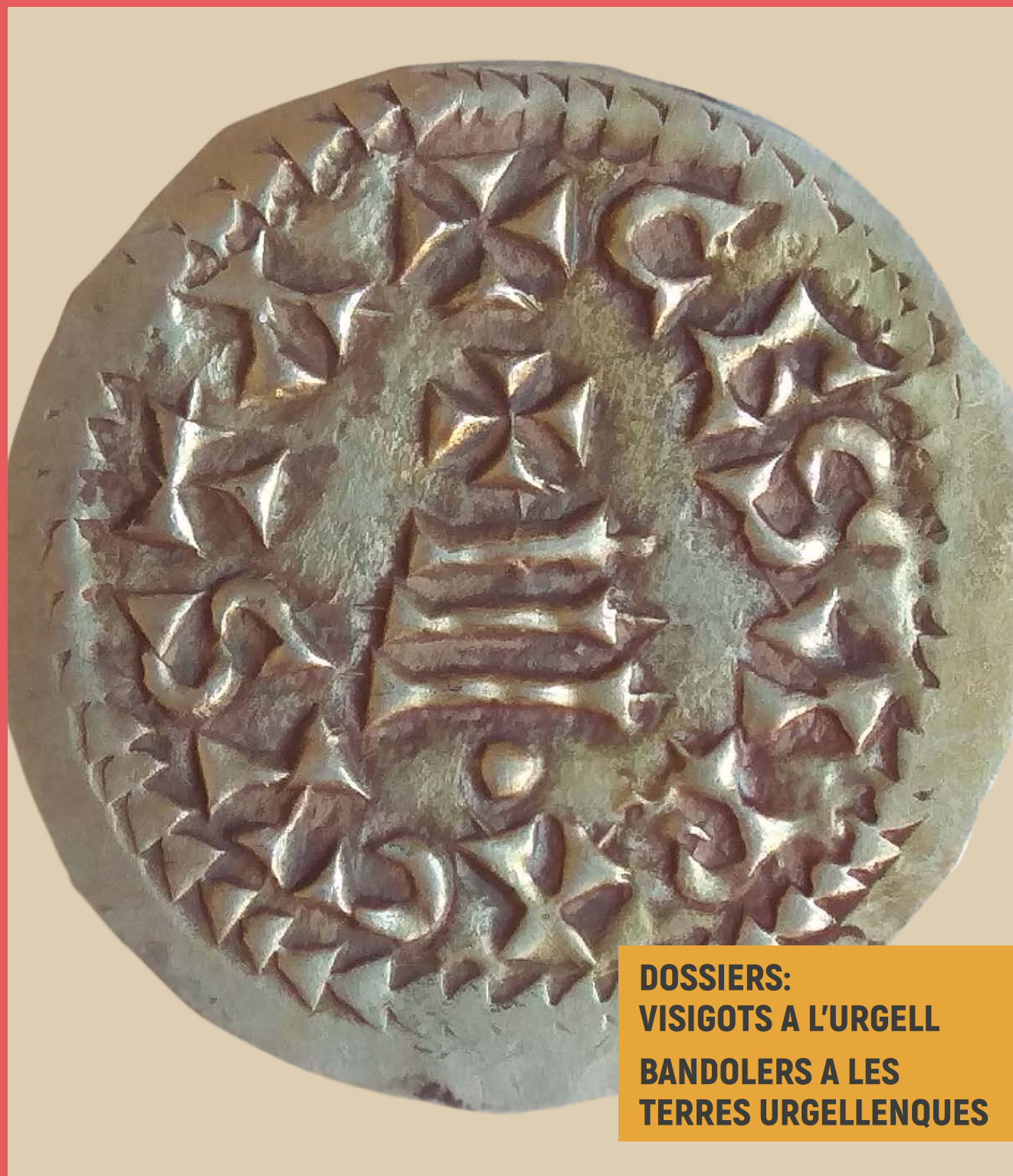

URTX

REVISTA D'HUMANITATS DE L'URGELL

MISCEL·LÀNIA ANUAL · TÀRREGA · ABRIL 2023 · núm. 37

DOSSIERS:
VISIGOTS A L'URGELL
BANDOLERS A LES
TERRES URGELLENQUES

**EL JACIMENT VISIGOT QUE MAI VA PODER SER: EL TOSSAL DEL MORO
(CASTELLSERÀ, URGELL)**

ÒSCAR ESCALA ABAD

ABSTRACT

El Tossal del Moro és un jaciment de cronologia visigoda que va ser objecte de diverses excavacions a principis dels anys 2000. Amb una ubicació immillorable i una bona conservació de les estructures, estava cridat a ser el jaciment visigot de referència de les terres de Lleida. Un finançament escadusser i un desinterès per part de les institucions el va deixar relegat a un pla secundari. Tot i així, les diferents excavacions van treure a la llum un jaciment molt interessant que permet aprofundir en el coneixement dels mètodes d'explotació agropecuària visigots gràcies a l'aparició de sitges, molins, forns i restes de la seva cabanya animal. Aquest text es centra en la història de les excavacions i en el context arqueològic de les restes que s'estudien en profunditat en altres articles d'aquest mateix volum.

Tossal del Moro is a Visigothic chronology site that was the object of various excavations at the early 2000s. With an unbeatable location and good conservation of its structures, it was destined to be the reference Visigothic site in the region of Lleida. Scarce funding and a total lack of interest on the part of the institutions left it relegated to a secondary place. And even so, the different excavations brought to light a very interesting site that allows us to deepen our knowledge of Visigothic farming methods thanks to the appearance of silos, mills, ovens and the remains of their animal huts. This text focuses on the history of the excavations and the archaeological context of the remains that are studied in depth in other articles in this same volume.

PARAULES CLAU

Poblat visigot, urbanisme, arquitectura interior, sitges, Castellserà

LA GÈNESI DEL PROJECTE DEL TOSSAL DEL MORO

Encimbellat en un tossal allargassat entre les serres d'Agramunt i d'Almenara, es troba el Tossal del Moro, un jaciment de cronologia visigoda situat a la partió entre els termes municipals de Castellserà i Agramunt i que és l'objecte d'aquest dossier (figura 1). Abans de les actuacions arqueològiques de què va ser objecte, el jaciment era desconegut en la bibliografia de referència fins al 1976, quan Ramon Boleda l'introdueix a la *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió* però sense donar-ne una ubicació exacta. Posteriorment s'inclouria a la *Carta arqueològica de l'Urgell*. El 1991 Josep Maria Puche hi fa referència al parlar de la necròpolis d'Almenara i li atorga una cronologia del segle VIII aC. Posteriorment, el 1993, publica un article a la revista *Urtx* titulat «La necròpolis d'Almenara i el seu entorn: una revisió cronològico-cultural», on comenta que tant la necròpolis com el tossal podrien ser contemporanis (PUCHE i SORRIBES, 1993).

Figura 1. Vista general del Tossal del Moro després de la primera obertura en extensió.

Així doncs, el tossal era conegut com un jaciment de cronologia protohistòrica i així es recollia en la minsa bibliografia disponible i entre els professionals i afeccionats de l'Urgell. L'any 2004 van tenir lloc les primeres iniciatives per dur a terme una sèrie de campanyes d'excavació al tossal per part d'un grup de quatre professionals de l'arqueologia (l'Anna Colet, en Raimon Graells, en Raül Balsera i l'Òscar Escala). En les primeres visites que es van fer al tossal, es confirmava l'aparició de materials ceràmics en superfície, que anirien des del segle VIII aC. fins al segle II aC. Amb una inspecció visual del jaciment, s'hi podia apreciar part del seu sistema defensiu i s'hi intuïen diverses estructures murals i part de l'urbanisme. A més, s'hi podia apreciar l'existència d'hàbitat fora muralles i construït en vessant, una raresa en els jaciments protohistòrics de l'Urgell.

La localització del jaciment també el feia idoni per portar-hi a terme un programa de recuperació. Tot i que el camí d'accés no era el més idoni, les vistes des del lloc, amb la plana d'Urgell als peus i el paisatge de les serres d'Agramunt i d'Almenara a l'esquena, el feien força atractiu per al visitant. A més, hi havia una certa tradició al poble de Castellserà d'anar-hi d'excursió i s'havia fet una plantada d'arbres amb la canalla a peu del tossal anys abans, raó per la qual un arranjament amb una zona de pícnic i esbarjo donava encara més possibilitats a l'entorn. A més a més, els terrenys eren de propietat municipal, cosa que facilitava els tràmits burocràtics i els permisos de propietat.

Tot i la bona disposició de l'ajuntament de Castellserà, els esforços per a l'obtenció de recursos per iniciar els treballs al jaciment van ser infructuosos. De fet, no va ser fins al 2006 que, en el marc d'un pla d'ocupació del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya gestionat pel Consell Comarcal de l'Urgell i l'ajut del llavors Museu Comarcal de l'Urgell, s'aconseguien els recursos per a una petita intervenció (amb només dues persones sobre el terreny), amb la intenció de caracteritzar i situar cronològicament el jaciment que, recordem, encara es considerava un jaciment protohistòric. Els resultats d'aquella primera intervenció es poden trobar en un article publicat en aquesta mateixa revista (ESCALA, MULET i COLET, 2011), raó per la qual no ens estendrem en el seu desenvolupament aquí. Cal ressenyar, però, que en l'excavació de la primera estança del jaciment va aparèixer una sivella de bronze que clarament no corresponia a una cronologia protohistòrica.

No cal dir que l'aparició de la sivella, dins el reblliment d'un forat de conill, va suposar una sorpresa per als excavadors, ja que plantejava la hipòtesi que es tractés d'una intrusió, perquè el material ceràmic trobat fins al moment era consistent amb una ocupació ibèrica. Aviat, però, es va assumir la diacronia tan marcada del jaciment, es va reinterpretar la cronologia de les seves estructures i es va fixar una ocupació del tossal que aniria de mitjan segle VII dC. fins ben entrat el segle VIII dC.

La nova adscripció cronològica va desinflar els ànims, i part de l'equip d'arqueòlegs es va desvincular del projecte. Tot i així, des del museu es va continuar apostant per l'excavació del tossal, de manera que a aquesta primera intervenció la van seguir fins a set campanyes d'excavació més, sempre en el marc del programa dels plans d'ocupació, amb una dotació de personal de dues o tres persones al terreny i un restaurador al laboratori del museu.

TIPOLOGIA, CRONOLOGIA I FASES DEL TOSSAL DEL MORO

La desvinculació de part de l'equip tenint en compte la nova cronologia del jaciment va ser un reflex de la situació dels estudis de la tardoantiguitat i el món visigot a Catalunya de manera general però que, especialment, afecta les terres lleidatanes. No hi havia —i creiem que continua sense haver-n'hi— un interès ni per part del món acadèmic ni de les institucions ni dels professionals en la tardoantiguitat. La manca d'excavacions arqueològiques en assentaments visigots es tradueix també en una manca de monografies sobre el tema i d'articles específics sobre aquest període. Gran part de les excavacions fetes en assentaments visigots a Catalunya durant les últimes dècades s'han portat a terme en el marc d'intervencions preventives lligades a projectes de construcció, cosa que explica que la majoria d'aquests nous casos es trobin a les comarques barcelonines i que es tracti d'un coneixement parcial dels jaciments que només s'excaven fins al límit d'expropiació, com en el cas de la Fogonussa (Sant Martí de Maldà, Urgell) (ESCALA *et al.*, 2015). Això també dona peu que algunes de les troballes siguin puntuals, com enterraments i sitges aïllades, i sense context ni hàbitat conegut, com el cas de les sitges recuperades a Vilans de Reig (els Torms, Garrigues) (NIETO i ESCALA, 2004) o, més recentment, les sitges localitzades al vessant del castell de Tàrrega (MINGUELL *et al.*, 2020).

Jordi Roig advertia d'aquesta situació en un article en el llunyà 2009 (ROIG, 2009). A part de buscar una veu més autoritzada que la nostra per emfatitzar aquesta situació, portem a collació aquest text perquè és on Roig fa una primera sistematització de la tipologia dels assentaments visigots a Catalunya.

De manera resumida, l'autor identifica tres tipus d'assentament: els assentaments bastits al voltant d'una antiga vila baix-imperial; els poblats de cabanes —parcialment excavades al terreny i construïdes amb materials peribles— de nova planta, en zones agrícoles a la plana, i, finalment, els poblats en alçada de nova creació amb construccions en pedra. A aquests tres tipus l'autor afegeix els jaciments del Bovalar (Seròs, Segrià) i de Puig Rom (Roses, Alt Empordà) com a casos singulars.

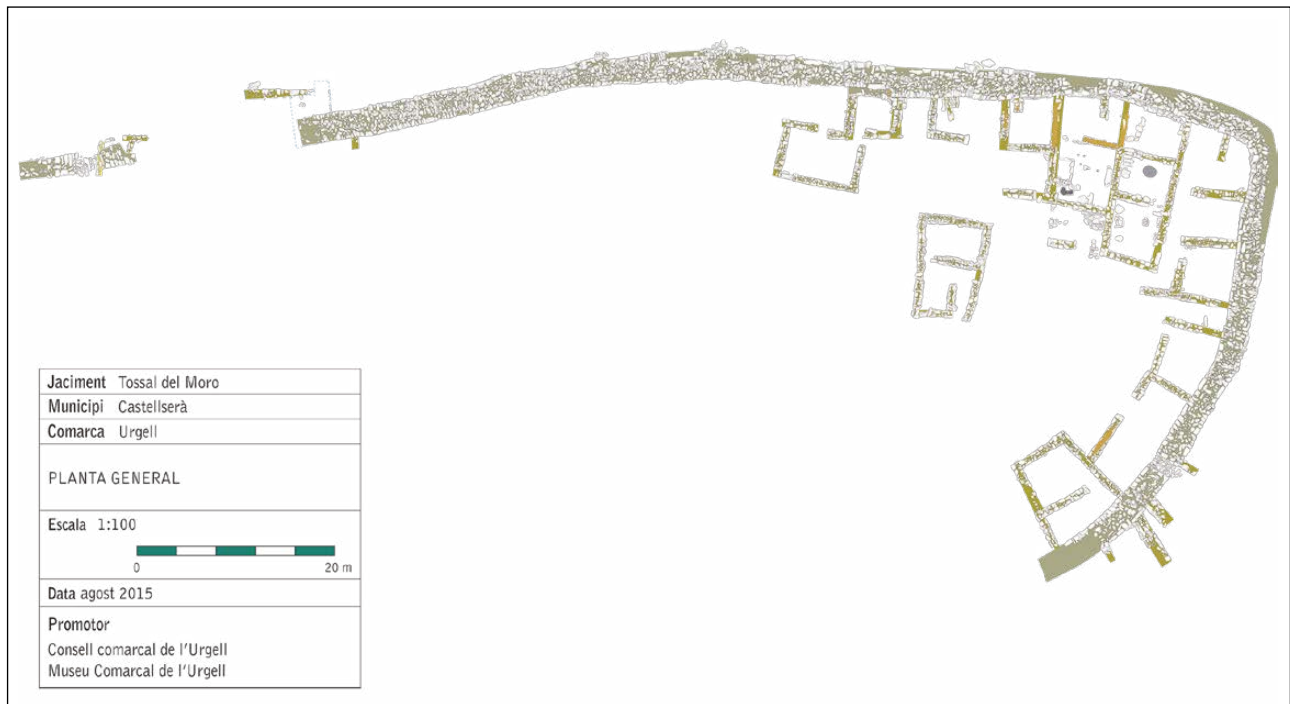

Figura 2. Planta general del jaciment.

Per la situació del jaciment al capdamunt del tossal, el Tossal del Moro s'hauria d'integrar a la nòmina dels assentaments en alçada. Tot i així, les característiques d'aquest tipus d'assentaments no semblen adequar-se a la realitat del tossal. Els exemples ressenyats d'aquesta mena de jaciments són assentaments de petites dimensions, possiblement d'un nucli familiar, propers a explotacions agropecuàries de tipus masia. En canvi, el jaciment del Tossal del Moro és de grans dimensions, amb una arquitectura complexa i diverses estances clarament destinades a l'habitatge que ens indiquen que es podria tractar de diversos nuclis familiars. Les diverses estances excavades es construeixen en fons de cabana, amb les elevacions construïdes amb sòcols de pedra seca sense treballar i elevacions de tàpia.

Al voltant de les serres d'Almenara i d'Agramunt no es troben restes de les típiques viles baixmedievales que en les nostres contrades acostumen a trobar-se situades en el pla. El Tossal, doncs, pertanyeria al segon grup d'assentaments, construïts *ex novo* en zones agrícoles per a l'explotació i el control del territori. La seva construcció sobre d'un poblat ibèric ens indica l'abandonament de les pautes i preferències de poblament que porten a la construcció de les viles romanes i l'adopció de noves consideracions a l'hora d'implantar un nou assentament: encimbellat per tenir més protecció i control del territori i accés a cursos d'aigua, a les pastures de les serres i a les terres més fèrtils de la plana de l'Urgell. Justament són les mateixes condicions que buscaven els constructors de la primera edat del ferro que es van instal·lar en primer lloc en aquest assentament. I el cas del tossal no és ni de bon tros un *unicum* en el registre arqueològic, ja que també es té constància de reocupació d'assentaments ibèrics al jaciment del Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà) o al de Sant Esteve d'Olius (Olius, Solsonès).

En cap moment de les intervencions es va obrir de manera superficial tot el jaciment (ja hem fet menció de les penalitats pressupostàries i de personal). Tot i així, es reconeixen estructures murals en la totalitat de la part alta del tossal i part dels vessants sud i est, els dos vessants menys pronunciats. En algun moment del segle XX, abans que el tossal passés a mans de l'ajuntament, es va intentar posar en conreu la plataforma del tossal. Es va obrir una pista que afecta la construcció al vessant meridional i es pot apreciar un rebaix de terres considerable a la part central del jaciment, que en alguns casos sembla haver destruït tota l'estratigrafia.

En vista d'aquesta conservació desigual de les restes, les excavacions es van concentrar en la banda est del jaciment, que és on s'apreciava una major potència estratigràfica i de conservació de les restes (figura 2).

Pel que es va excavar en el seu moment, l'ocupació visigoda del jaciment sembla allargar-se des de mitjans del segle VII fins bona part del segle VIII i, a grans trets, es poden identificar tres estadis o moments constructius d'aquesta ocupació:

- Un primer moment d'ocupació que correspon a l'establiment del poblat. En aquest moment es produeix amb tota seguretat la reexcavació de les restes del poblat protohistòric, segurament aprofitant-ne els materials constructius, principalment la pedra, i es basteix un primer recinte perimetral. Es construeixen la majoria de les habitacions i es fixa la xarxa viària a l'interior del poblat. No hi ha dubte que és el moment més actiu i vigorós constructivament i es podria situar entre la segona meitat i el darrer quart del segle VII.
- Durant el segon moment constructiu sembla que es produeix una reexcavació a l'interior de les habitacions que coneixem fins al moment, com demostren les restes de sitges escapçades. Es produeixen refaccions menors en alguns dels murs, però que no afecten ni l'orientació ni l'estructura de les habitacions. El gruix de les feines constructives sembla donar-se en la muralla, de la qual es modifica parcialment el traçat a la banda est del poblat. A aquest moment pertany bona part de l'estratigrafia i els materials recuperats en la intervenció; és, doncs, el més ben representat i el que coneixem més a fons. Podríem situar aquest moment entre el darrer quart del segle VII i la primera meitat del segle VIII.
- Existeix un tercer moment constructiu del qual tenim poca informació, ja que només es conserven els arrencaments d'alguns murs a la banda nord del jaciment (la banda més alta i on l'arrasament modern fou menys intens) i la construcció d'alguna sitja que afecta estructures murals anteriors. La disposició d'aquests murs altera la distribució general del jaciment. Aquest fet pot respondre a una important reforma de l'interior de l'espai habitable o, per contra, a una ocupació residual del jaciment en un moment immediatament posterior a l'amortització de les estructures preexistents. A l'espera dels resultats de futures excavacions en altres indrets del poblat que puguin confirmar o desmentir aquestes hipòtesis de treball i, donada la manca de materials tardans, ni tan sols en els nivells superficials, ni d'altres estructures vinculables a aquest moment, ens decantem per la segona hipòtesi i situem aquest moment en la segona meitat del segle VIII.

En altres articles d'aquest volum es parla a bastament dels materials recuperats en les diferents intervencions; per tant, aquí només es descriuran de manera general les restes excavades, posant èmfasi en la muralla (com a element característic del jaciment) i en l'urbanisme.

L'ELEMENT SINGULAR DEL JACIMENT: EL MUR DE TANCA

Com es pot apreciar a la planta, bona part dels esforços es van centrar en resseguir la muralla del jaciment, ja que en aquell moment es tenia cert interès en la poliorcètica, donat que els jaciments de referència a la província no tenen una estructura defensiva d'aquestes característiques¹ i és un dels trets definitoris d'aquest tipus d'assentament en alçada. Es tracta d'un mur pantalla sense torres d'aproximadament un metre d'amplada que ressegueix el trencament de vessant del tossal. Aquest mur pantalla es basteix amb pedra calerenca, carejat per ambdues bandes i amb reble de pedres i terra, i se'n van identificar i documentar fins a 20 metres lineals. En tota la banda sud i est del tossal, es documenta hàbitat fora muralles, la qual cosa encara impedeix més el nivell de protecció del mur. En aquest sentit, la muralla del jaciment té un seguit de característiques que

¹ Els jaciments de la Fogonussa (ESCALA *et al.*, 2015), dels Altimiris (SANCHO, 2009) o del Bovalar (de PALOL, 1989), tot i que són casos que responen a una ocupació del territori diferenciada, no tenen muralla com a tal, encara que als Altimiris consta una estructura de caire defensiu amb el cas singular de la torre central.

Figura 3. Porta d'accés al jaciment.

l'allunyen de la muralla a l'ús i que ha fet que es parlés més de mur de tanca que de muralla pròpiament dita.

No presenta en tota la llargada documentada cap mena de torre ni bastió i tampoc s'han identificat altres elements defensius. Fins al moment, s'han localitzat fins a tres portes a la banda oriental que semblen haver funcionat en diferents moments i a diferents cotes d'accés. Es tracta de portes de mides reduïdes (entre 80 centímetres i 1 metre) que no permetrien el pas d'alguna cosa més gran que un carretó de mà (figura 3).

Presenta una construcció singular en mòduls de distinta llargada identificables en planta i que doten l'estructura d'evidents problemes de debilitat i també estructurals, donat que les entregues entre els mòduls no es troben lligades entre elles. Aquesta debilitat estructural podria explicar la refacció força important de part de l'estructura; la meitat de la banda sud-oriental de la muralla es troba bastida a una cota inferior, mentre que bona part del llenç nord es troba construït a una cota més alta, per sobre de la sedimentació d'hàbitat.

Tornant a l'hàbitat fora muralla, aquest es va construir en vessant i, almenys en la banda sud, sembla estar escapçat. Només es va excavar una d'aquestes estances en vessant (situada a la banda sud i al sud de la porta principal) i els murs passaven sota la muralla. El material ceràmic era força escadusser i tot era d'època ibèrica però, per la casuística del jaciment, la presència de material exclusivament protohistòric no ens permet datar l'àmbit, ja que en l'hàbitat hi ha estrats clarament visigots amb material exclusivament ibèric. Per tant, desconeixem si el poblament en vessant pertany a l'ocupació ibèrica o bé si pertany a la primera fase d'ocupació visigoda.

En l'extrem nord-est del jaciment, on només s'havia excavat un tram del mur de tanca, d'uns 8 metres de llargada i 1,3 metres d'amplada, solament es conserva una filada i la fonamentació es basteix amb grans carreus rectangulars de roca calcària disposats al llarg. Sembla que en aquest tram podria haver-hi una porta o poterna d'època ibèrica amb restes d'una canalització bastida amb pedres i en molt mal estat de conservació. L'adscripció cronològica d'aquesta poterna i tram de mur està oberta a debat, ja que, com hem vist, l'absència de materials visigots no és un marcador cronològic fiable.

Així doncs, sempre ha existit el dubte de si aquest mur de tanca és una construcció ibèrica que es reaprofitava en el moment d'instal·lació del poblament visigot (com seria el cas del jaciment del Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà)) o si bé és una construcció visigoda. Segurament ambdues hipòtesis són correctes. Part d'aquest mur de tanca estaria encara dempeus quan van arribar els primers pobladors tardoantics i el van aprofitar per

construir les primeres cases al seu redós. Possiblement hi hauria parts del mur caigudes que es van refer amb les mateixes pedres trobades als enderrocs de l'estructura (es tracta dels mòduls identificats en la construcció?). Aquest aprofitament d'una estructura tan antiga també explicaria el fet que, durant l'ocupació del tossal, el mur de tanca patís diverses refaccions menors, ja que la seva estabilitat estaria compromesa després de segles d'abandonament.

DE CASES, SITGES I FORNS: L'URBANISME

Com ja s'ha esmentat, desconeixem si la totalitat del tossal es trobava construïda en el moment de màxima expansió del poblat, tot i que certs indicis localitzats en superfície (alineacions de pedra, presència de materials...) a l'extrem oriental del tossal ens porten a pensar que també existeix una ocupació, encara que potser de caràcter marginal, en aquesta àrea del jaciment. El que sí que es va obrir en extensió és el quadrant oest de la plataforma del tossal i el seu vessant oriental. Així que, encara que no podem definir la trama urbanística completa del jaciment, sí que es tenen suficients elements per donar-ne unes pinzellades.

La forma del tossal és allargassada, amb uns pendents molt pronunciats en les bandes nord i oest, mentre que al sud i a l'est la vessant és més suau. Per aquesta raó, les portes que s'han localitzat en el mur pantalla es troben totes a la banda est. Com ja hem dit, són portes de dimensions petites (entre 80 centímetres i 1 metre) que donen accés a una plaça de grans dimensions. Els espais d'habitació s'articulen al voltant d'aquesta plaça, situats de forma radial, adossats al mur pantalla. D'aquesta plaça surten dos carrers paral·lels un a la banda nord i l'altre a la banda sud, amb orientació est-oest. Entre aquests carrers es va documentar una estança, ja que no es va continuar l'excavació vers l'oest; tot i així, es pensa que hi hauria tot un barri entre ambdós carrers (figura 4).

En aquesta plaça, que podria haver funcionat també com a dula, es va fer un llarg sondeig de 13 metres de llargada i 1,5 metres d'amplada, i, tot i que s'excavà una profunditat màxima de 90 centímetres, no es va esgotar l'estratigrafia. Es van documentar dos nivells d'ús d'aquest espai corresponents al segon moment d'ocupació del tossal. El paviment més antic documentat estava format per abocaments de llims amb abundant material ceràmic i fauna i estava excavat per cinc fosses, d'entre 25 centímetres i 40 centímetres de profunditat, de funcionalitat incerta. També es van localitzar restes d'un petit forn domèstic a la banda nord de la plaça, excavat en el sediment i amb un alçat bastit amb tova, del qual, degut als límits del sondeig, només es va excavar una part. La cubeta del forn presentava les parets rubefactades i contenia cendres, carbons i escòria de ferro. L'alçat fou enderrocat, amb l'anul·lació del nivell d'ús previ a la construcció d'un nou paviment. A la plaça també es van localitzar mitja dotzena de sitges, de dimensions mitjanes, amb una morfologia molt similar: planta circular i secció troncocònica, que es trobaven a tocar dels murs de les diferents estances. La seva presència en un espai públic ens porta a pensar que potser aquestes estructures (tant les sitges com el forn) tenien un caràcter comunal.

En l'excavació del sondeig de la plaça també es va fer palès un altre dels inconvenients de l'excavació amb què es va trobar el tossal, i és la presència massiva de caus de conills. El sediment del jaciment està format quasi exclusivament de llims flonjos on els conills malmeten l'estratigrafia.

S'identifiquen tres zones d'habitació al voltant d'aquesta plaça; la primera i més ben coneguda, ja que ha estat objecte de la majoria de les excavacions, és el barri septentrional format per, fins al moment, sis unitats d'habitatge. La majoria són estructures trapezoidals, habitualment amb una compartimentació interior que defineix dos àmbits de dimensions bastant regulars. Les habitacions es basteixen amb un sòcol de pedra calcària de mida mitjana. La majoria de les pedres es troben sense treballar, simplement han estat desbastades toscament i lligades amb argiles. Pensem que tota o gran part d'aquesta pedra és fruit de l'aprofitament que bastia les estructures ibèriques. Per sobre del sòcol s'ha documentat l'existència d'una elevació amb terra construïda amb argiles pastades amb gra-

Figura 4. Vista general de la plaça del jaciment.

ves de gran gramatge. Tot i que podem arribar a considerar aquesta elevació com a tàpia, no es tracta de la tàpia canònica en tant que no s'han trobat les empremtes de les tapieres. La manca de teuleria en el registre ceràmic ens porta a pensar que els cobriments de les habitacions es feia amb material perible i terra. Tampoc existeix cap mena d'evidència de l'existència de pisos superiors o altells.

Cada una d'aquestes habitacions defineix la seva arquitectura moble i la distribució de l'espai de forma singular; tot i així, són habituals les llars formades a partir de grans lloses de pedra calcària disposades bé directament sobre el paviment o bé amb algun petit aranjament a mode de petita rasa; les banquetes seguides, normalment disposades al mur posterior, i sitges i fosses circulars de petites dimensions destinades a l'emmagatzematge del gra per a ús quotidià. És l'aparició d'aquestes sitges interiors el que ens porta a pensar que les sitges de la plaça eren comunals.

Els paviments són de simple terra batuda, normalment de llims ataronjats, i sense cap mena d'aglutinant, com calç o argiles seleccionades, i acostumen a aparèixer sorprenentment nets, ja sigui de concentracions de cendres i carbons, ja sigui de materials ceràmics. Destaca que no hi hagi adequacions d'espais de treball amb enllosats de pedra. Les portes acostumen a obrir-se en els angles dels murs i són de petites dimensions (rarament arriben als 80 centímetres de llum) i en alguns casos presenten llandars treballats amb els encaixos per als batents que contrasten fortament amb les pedres tosques de la maçoneria dels murs.

La segona zona d'habitació es troba al barri oriental, on han estat definits fins a quatre espais trapezoïdals adossats a la muralla. La tècnica constructiva és idèntica a la descrita anteriorment i només es diferencia del barri nord per ser habitacions de mides molt més petites i sense compartimentacions internes. També resulten molt més pobres pel que fa a l'arquitectura interior, amb tan sols la presència d'alguna llar puntual. És suggeridor que aquest barri podria respondre a uns espais de magatzem o a estructures comunals d'algun tipus, però no tenim cap mena d'evidència ni en l'arquitectura moble ni en el registre ceràmic per sustentar aquesta hipòtesi.

Figura 5. Vista actual del Tossal del Moro. Foto: Joel Minguell.

La tercera àrea d'habitació es localitza en l'extrem occidental de la plaça central. Fins al moment només s'hi ha documentat una casa i desconeixem, per falta d'excavació, si es tracta d'una habitació isolada o si forma part d'una bateria que s'estendrà cap a l'oest. Aquesta habitació es troba entre els dos carrers que surten de l'espai central, amb l'obertura de la porta al carrer meridional. Formalment, es basteix amb les mateixes tècniques que les anteriors i s'articula com una casa tripartida.

PER ACABAR

En els diferents articles publicats sobre el Tossal del Moro, sempre es feia incidència en el fet que era un dels pocs jaciments de cronologia visigoda que s'excavaven de forma sistemàtica en terres lleidatanes. Òbviament avui no podem fer aquest incís però val la pena remarcar que en aquest sentit sembla que res ha canviat i que continuen sense dur-se a terme excavacions sistemàtiques al voltant del món visigot (figura 5).

El projecte va estar sempre infradotat econòmicament i amb greus mancances de personal al terreny. Malgrat tot, gràcies a la dedicació dels diferents directors que van participar en l'excavació,² es va aconseguir caracteritzar i delimitar cronològicament el poblat, i els diferents articles que componen aquest dossier destil·len l'alt interès científic del jaciment. Avui en dia, el jaciment està abandonat, i ja fa anys. Les males herbes i el garric tornen a senyorejar el tossal, i els conills, verdadera plaga bíblica, es dediquen a espoliar les restes. Esperem que aquest dossier esperoni les institucions i investigadors per treure del calaix el projecte de recuperació del Tossal del Moro.

² En total es van portar a terme vuit campanyes d'excavació sota les direccions d'Ò. Escala (2006-2007), M. Mulet (2007-2008 i 2010), M. Aguilà (2009), J. Mellado i coordinada per X. Escuder (2010-2011), J. Mazuque (2011 i 2014) i J. Martínez (2015). Cada campanya va tenir una durada de sis mesos, a excepció de la darrera, que fou de tres mesos. Des d'aquí volem agrair als diferents directors d'excavació el seu esforç i la seva professionalitat.

BIBLIOGRAFIA

- ESCALA, Ò. [et al.] (2015). «La Fogonussa (Sant Martí de Riucorb). Ibers, romans i visigots a la comarca de l'Urgell». *Tribuna d'Arqueologia 2012-2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- ESCALA, Ò.; MULET, M.; COLET, A. (2011). «El Tossal del Moro. Un jaciment visigot i ibèric a l'Urgell? Primers resultats». *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 25, p. 243-252.
- MINGUELL, J. [et al.] (2020). *Intervencions arqueològiques al vessant sud del castell de Tàrrega entre 2014 i 2018*. Document inèdit.
- NIETO, A.; ESCALA, Ò. (2004). «Vilans de Reig (els Torms, les Garrigues): un assentament rural del s. VII dC». *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 14. Lleida: Universitat de Lleida.
- PALOL, P. (1989). *El Bovalar (Serós, Segrià). Conjunt d'època paleocristiana i visigòtica*, Barcelona.
- PUCHE, J. M.; SORRIBES, E. (1993). «La necròpolis d'Almenara i el seu entorn: una revisió cronològico-cultural». *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 5.
- ROIG, J. (2009). «Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Cataluña (siglos VI al X)». A: QUIRÓS, J. A. (dir.). *The archaeology of early medieval villages in Europe*. Leioa: Universitat del País Basc, p. 207-251. (Documentos de Arqueología e Historia; 1).
- SANCHO, M. (2009). «Aldeas tardoantiguas y aldeas altomedievales en la sierra de Montsec (Prepirineo leridano): hábitat y territori». A Quirós Castillo, JA. *The archaeology of early medieval villages in Europe*, Bilbao 2009.

EDITA

PATROCINA

